

РОЗДІЛ I Фізична географія

УДК 911.2:913(4)

DOI <https://doi.org/10.32782/geochasvnu.2024.4.01>

Анатолій Гудзевич

доктор географічних наук, професор, професор кафедри географії,
Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського
amarek@ua.fm, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8884-9436>

Леонід Ільїн

доктор географічних наук, професор,
завідувач кафедри готельно-ресторанної справи, туризму і рекреації,
Волинський національний університет імені Лесі Українки
ilyinleo@ukr.net, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4180-0544>

КАРТОГРАФІЧНЕ ВІДОБРАЖЕННЯ МЕЖ ЄВРОПИ ЯК СПОСІБ ВИРІШЕННЯ ПРОБЛЕМИ УНІФІКАЦІЇ Й ІДЕНТИФІКАЦІЇ ЧАСТИНИ СВІТУ

Анотація. Досліджено особливості розмежування Європи відносно інших частин світу задля її ідентифікації, як територіально-акваторіального підрозділу регіонального рівня планети й основи в системі ієрархічної супідрядності просторово-територіальних окремостей (елементів, підрозділів) планетарного та регіонального рівнів.

Дослідження ґрунтується на комплексному використанні загальнонаукових і спеціально-наукових методів. Зокрема, для встановлення регіональних особливостей еволюції проблематики межування Європи застосовано низку методів (ретроспективний, хронологічний, періодизації, порівняльно-географічний, історико-географічний, діалектичний й структурно-функціональний) та підходів (геопросторового планетарного, блочно-ієрархічного, індивідуального, типологічного та ін.). Вичленовування цілісних територіальних систем рівня частини світу базується на ландшафтно-генетичному принципі, методі типологічного районування, картографічного моделювання, принципі природно-антропогенної сумісності. Узагальнено й систематизовано досвід проведення меж Європи як своєрідного територіально-акваторіального простору Землі. Виявлено проблеми маркування меж Європи та запропоновано свої пропозиції щодо їх вирішення через висвітлення методологічних підходів та відповідного представлення результатів межування з примезовими орієнтирами. Встановлено межю – зовнішній контур, що відокремлює Європу від решти частин світу. Таке картографічне відображення меж Європи загалом формує уяву про локалізацію цієї частини світу на земноводній поверхні планети та є сукупним відтворенням просторово-часової організації земних реалій і соціального досвіду розвитку геосередовища. Використання Європи як географічної проекції на поверхні Землі закладає передумови для узгодженого, стандартного групування держав за регіонами з чітким територіально-акваторіальним охопленням і характеристиками (площа, відстань тощо) передусім у науково-освітньому просторі. Уточнення й перспективна стандартизація кордонів Європи буде сприяти узгодженню матеріалів у підручниках і посібниках із географії, історії, культурології, політології, довідкової літератури, енциклопедії, карт атласів тощо.

Ключові слова: Європа, кордони, частина світу, геосередовище, територіально-акваторіальна цілісність, ідентифікація, межування.

Hudzevych Anatoliy, Pyin Leonid. MAPPING OF THE BORDERS OF EUROPE AS A WAY TO SOLVE THE PROBLEM OF UNIFICATION AND IDENTIFICATION OF A PART OF THE WORLD

Abstract. Peculiarities of the demarcation of Europe relative to other parts of the world have been studied in order to identify it as a territorial-aquatorial subdivision of the regional level of the planet and the basis in the system of hierarchical subordination of spatial-territorial units (elements, subdivisions) of the planetary and regional levels.

The research is based on the complex use of general scientific and special scientific methods. In particular, a number of methods (retrospective, chronological, periodization, comparative-geographical, historical-geographical, dialectical and structural-functional) and approaches (geospatial planetary, block-hierarchical, individual, typological, etc.). The identification of integral territorial systems at the level of part of the world is based on the landscape-genetic principle, the method of typological zoning, cartographic modeling, and the principle of natural-anthropogenic compatibility. The experience of drawing the borders of Europe as a kind of territorial-aquatorial space of the Earth is summarized and systematized. The problems of marking the border of Europe were identified and proposals were made for their solution through the highlighting of methodological approaches and the appropriate presentation of the results of demarcation with border landmarks. A border has been established – an outer contour that separates Europe from the rest of the world. Such a cartographic representation of the borders of Europe in general creates an idea of the localization of this part of the world on the planet's amphibious surface and is a collective reproduction of the spatio-temporal organization of earthly realities and the social experience of the development of the geo-environment. The use of Europe as a geographical projection on the Earth's surface lays the groundwork for an agreed, standard grouping of states by regions with clear territorial and water coverage and characteristics (area, distance, etc.) primarily in the scientific and educational space. Clarification and prospective standardization of European borders will contribute to the harmonization of materials in textbooks and manuals on geography, history, cultural studies, political science, reference literature, encyclopedias, atlas maps, etc.

Key words: Europe, borders, part of the world, geo-environment, territorial-aquatorial integrity, identification, demarcation.

Актуальність теми дослідження. Порушена цією публікацією тема лежить у площині проблеми ієрархії та масштабу, яка вважається ключовою методологічною проблемою сучасної географії [1; 23]. Пошук шляхів її розв'язання стимулює розвиток методології й методики просторово-часового аналізу та упровадження цієї наукової парадигми до виявлення геопросторових закономірностей. Таке теоретико-методологічне осердя дає змогу прослідкувати зміни просторових масштабів компонентів (геосфер) на рівні таксономічних підрозділів з охопленням усього геопростору (глобального земного простору) з усвідомленням їх як передумов, так і наслідків еволюції, динаміки та розвитку. Теоретико-методичні підходи в дослідженнях геопростору впливають із розуміння сутності зв'язків між елементами диференційованої земної оболонки та їх взаємовідносин із людським суспільством. Вивчення багатовимірності простору та ролі суспільства у формуванні нових векторів його розвитку є важливим завданням географії [28; 30].

Втіленням різноманітності форм організації (природної та людської) матерії в геопросторових умовах є нерухома та видима частина земної поверхні (суходіл та океани). З античних часів уся Земля була поділена на Європу, Азію, Африку та Арктику. Античні уявлення про будову геосвіту відіграли важливу роль в орієнтуванні в матеріальному світі всіх наступних поколінь землян. Вони стали матеріалом, «сировиною», з якої врешті-решт виникло поняття «частина світу», спонукаючи до горизонтальної диференціації (хоча й далеко не ідеальної) всієї планети. Незважаючи на майже тритисячолітню практику визначення «частин світу», досі відсутнє чітко фіксоване уявлення про цілісні їхні контури, зокрема й Європи. Це відбувається в умовах інтенсивних темпів прогресу та розвитку суспільства, й водночас глобальних змін, що, сильно впливають на сучасну географію [20; 26], соціально-політичну структуру світу та спонукають дослідників до виділення так званих світових макрорегіонів, в основі виділення яких лежить високий ступінь соціальної, економічної та культурної однорідності. Присвоєння відповідних назв світовим макрорегіонам відбувається на основі однойменних частин світу, хоч, як зауважують самі дослідники, – це є справжньою проблемою [19]. Саме тому, усебічне вивчення явищ і процесів на різних ієрархічних рівнях, їхньої організації крізь призму системного аналізу з уявленнями про природу та суспільство як єдину систему, що саморозвивається, є вкрай актуальним питанням.

Стан вивчення питання з аналізом основних праць. Питання раціональності поділу земної поверхні з'являється у далекі до нашої ери часи й знаходить своє вираження в понятті «частина світу», передусім у трактатах мілетських географів та на картах. Саме таке змістове навантаження несуть: перша карта Ойкумени, складена Гекатеєм Мілетським (рубіж VI–V ст. до н.е.) та карта Землі за Геродотом. Представлені на них Європа, Азія та Лівія (Африка) символізують відомі на той час території Землі. Поняття частина світу в подальшому постійно використовується в описі відомих суходолів Європи, Азії, Африки (Страбон, I ст. до н.е. – I ст. н.е.; іспанець Мела Помпеній, середина I ст. н.е.).

Проте виділення таксонів будь-якого рівня, так чи інакше, передбачає їх фіксування у просторі. Такі фундаментальні критерії вичленення систем, як структурна, ієрархічна підлеглість тощо, давно помічені тектоністами, які розробили уяву про блоковий характер земної кори. Традиційні геологічні об'єкти: осадкові товщі, магматичні тіла, платформи та геосинклінали з початку 70-х років XX ст. розглядаються як системи. Подібні уявлення про ієрархічність систем розвиваються геоморфологами [24; 34].

На тлі відсутності поділу планети на частини світу з чіткими межами, суперечки про кордон між Європою та Азією ведуться вже давно. Пошуки причин і справжніх кордонів, проведені крізь призму століть багатьма географами (К. Ріттер, Е. Реклю, В. Паркер, П. Гуру, В. Татіщев, С. Паллас, Е. Мурзаєв, А. Дітмар, І. Гмелін та ін.), повною мірою підтверджують мінливість і нестабільність традиційно уявлюваної території щодо її розмірів та східного та південно-східного простягання. З метою її уточнення, ця проблематика була винесена на обговорення різними відділеннями Географічного товариства СРСР (Москва, Ленінград, республіки Кавказу) у 1958–1961 рр. [7]. Пізніше, у 2010 р., питання обговорення кордонів Європи знову постало на так званому «постсоюзному просторі» на сторінках видавництва «Первое сентября» серія «Географія», де редколегія виділила спеціальний розділ «Редакційна пошта» (з № 10 за 2010 р.). Незважаючи на те, що питання розглядалося у вузькій площині, оскільки йшлося про уточнення чіткого кордону Європи й Азії в її східній і південно-східній частині, процес дискусії засвідчив необхідність і нагальність вирішення питання чіткого межування частин світу географами та «узаконення» в географічній конституції – географічному енциклопедичному словнику, де ця тема допоки розмита. Російськомовний (ред. Трьошников, 1989) та англійськомовні словники датуються останніми десятиліттями XX та початку XXI століть [31; 35], а україномовного видання ще немає. Перший у незалежній Україні авторський великий тлумачний словник суспільної географії [15] на жаль не містить інформації ні про Європу, ні про Азію.

Попри певні зусилля пошуку шляхів вирішення проблеми візуалізації частин світу, на сьогодні зберігається ситуація, коли автори публікацій, посібників і підручників при здійсненні огляду територій на основі частин світу, ніде не використовують їх обґрунтування, як і ніде не апелюють до їхніх кордонів. Розпливчатість чіткого розуміння рубікону підтверджується відсутністю межі Європи на сучасних картах.

В англійськомовних картографічних виданнях Європа асоціюється з континентом [29; 32]. Межа між двома континентами, Європою та Азією, проводиться лише на східному та південно-східному відтинку по вододілах Уральських гір та Великому Кавказу. Разом із тим, до Європи включено й острови Північно-Льодовитого та Атлантичного океанів, зокрема Шпіцберген, Землю Франца Йосипа, Нову Землю, Ісландію, Фарерські та Британські о-ви й ін. [28].

Різної стосовно визначення, чіткої уяви про розміри Європи, а також відсутність прив'язки кордонів (меж) відомих «частин світу» до географічних об'єктів [6–9; 12] є перешкодою їхнього сприйняття та вказує на потребу вирішення цього питання. Особливо нагальним бачиться це завдання в умовах десятирічної московітсько-української війни й цілком виправданим намаганням України, Молдови й Грузії стати повноправними членами Європейського Союзу.

Мета дослідження. В основі задуму цієї публікації є спроба розмежування Європи відносно інших частин світу задля її ідентифікації, як територіально-акваторіального підрозділу регіо-

нального рівня планети й основи в системі ієрархічної супідрядності просторово-територіальних окремоностей (елементів, підрозділів) планетарного та регіонального рівнів.

Для реалізації поставленої мети необхідно було вирішити такі завдання:

- провести дослідження сучасного стану питання розмежування частин світу, узагальнити й систематизувати досвід проведення меж Європи як своєрідного територіально-акваторіального простору Землі;
- виявити проблеми маркування меж Європи та внести свої пропозиції щодо їх вирішення через висвітлення методологічних підходів та відповідне обґрунтування;
- забезпечити картографічне відображення меж Європи в контексті реалізації системного підходу у набутті частиною світу рамковості (певної геометричної форми) та субстратності (історично успадкованої цивілізаційно-культурної спадщини).

Виклад основного матеріалу з обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Природні відмінності Землі передусім визначаються об'єктивними особливостями будови надр і фізичної поверхні планети. Їх врахування зумовило поділ надрової частини планети на літосферні плити, а земної кори на материкові виступи та океанічні западини. Основні риси будови та розташування основних структурних елементів рельєфу – континентів та океанів визначені тектонічною будовою та історичним геологічним розвитком планети. Уявлення про просторову неоднорідність поверхні Землі покликані формувати й частини світу. На принципових понятійних відмінностях цих основних географічних понять, зокрема й між материком та частиною світу, наголошувалося у деяких публікаціях [5–9], зокрема й на тому, що частина світу, як підрозділ геосередовища, є однією з форм просторово-часової організації земної поверхні на сучасному етапі розвитку планети [8]. Вона виражається, з одного боку, еволюційною, зумовленою ландшафтно-морфологічною диференціацією й, разом із тим, тісними матеріально-енергетичними та інформаційними зв'язками індивідів, а з іншого боку – відображає соціальну організацію земної поверхні за рахунок поетапного інтелектуального та фізичного розвитку його частин (рис. 1). Іншими словами, **частина світу** – це неоднорідна (природна, соціокультурна та історико-географічна), структурно відокремлена наземна цілісність (територіальна та водна), яка є сукупним відображенням просторово-часової організації земних реалій і соціального досвіду розвитку геосвіту. На відміну від континентів й елементів Світового Океану частина світу проявляється реалістично-буттєво, оскільки сприймається як певний наслідок розумового та фізичного охоплення певних окремоностей планети людською спільнотою (Старий та Новий світи) упродовж тривалого часу періоду географічних відкриттів.

Територіальна еволюційність, виражена в заповненні земного «вакууму» (простору) назвами частин світу, засвідчує поступовість (етапність) у пізнанні земних реалій людством, але потребує усвідомлення цих окремоностей.

Не заперечуючи умовності та традиційності використання терміну частина світу, а також трансформації його значень [24; 26], включно з геополітичними [16; 22], все ж необхідно відзначити деякі особливості природної єдності, які можна спостерігати на значних територіях, наприклад, в Європі: схожі особливості клімату (морський і помірно-континентальний) та лісової рослинності (суцільна смуга хвойних, мішаних і широколистяних лісів, незначна присутність видів сибірської тайги). Певна спільність характерна для геоструктурної будови: дві великі платформи: докембрійська Європейська й епіпалеозойська Західноєвропейська або Атлантична та частина Альпійсько-Гімалайського геосинклінального поясу (Середземноморська гілка) зі своєрідними рисами сучасних неотектонічних процесів (ефузивний магматизм і грязьовий вулканізм).

Певною перешкодою цілісного сприйняття Європи чи іншої частини світу є брак чіткої уяви у візуальному спогляданні їх контуру, окресленого межами. Нині мало не традицією є те, що єдиний відомий, хоч і мінливий в часі та просторі [Геогр. енцикл.словн., ред. Трьошников, 1989, с. 51 та ін.], східний відтинок європо-азійського межування зазвичай підмінює потребу

бачення усіх інших меж, і в переважній більшості, зводиться до Уральських гір, рідше – Кавказу [29]. На наше переконання такий підхід є одностороннім, передусім через порушення принципу цілісності об'єкта – Європи.

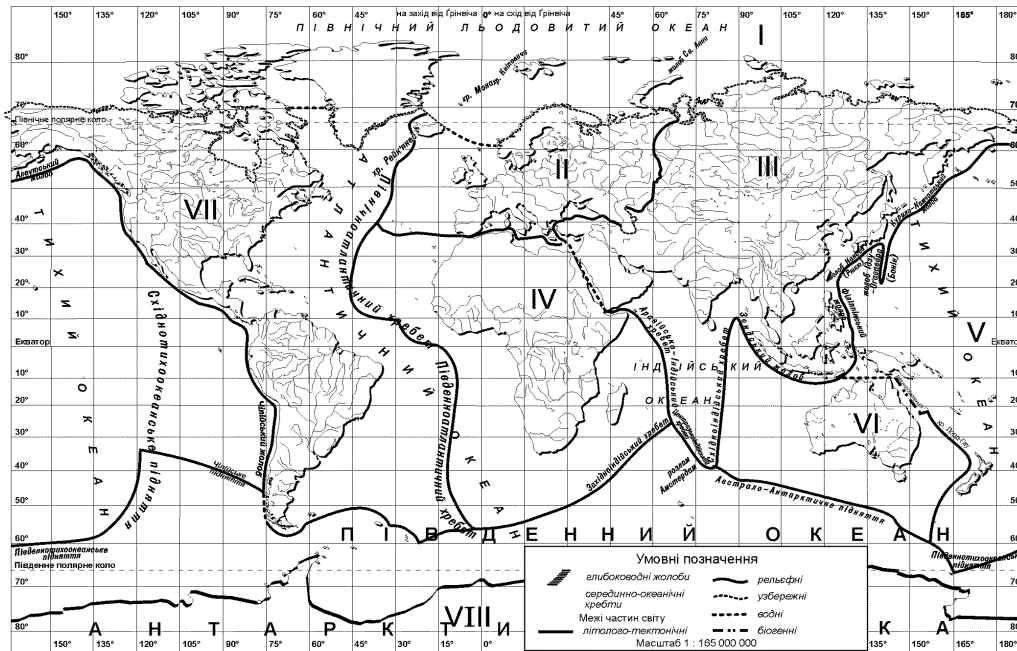

Рис. 1. Частина світу: I – Арктика, II – Європа, III – Азія, IV – Африка, V – Океанія, VI – Австралія, VII – Америка, VIII – Антарктика [5]

Роль Уралу як природної межі між двома частинами світу майже одночасно запропонували історик і географ В. М. Татищев (близько 1720 р.) та Філіп Йоган (Юхан) Табберт фон Страленберг – шведський офіцер та картограф [21]. Останній й обґрунтував її у 1730 р. («Історико-географічний опис Північної та Східної частин Європи й Азії»). До цього: в давнину й Середньовіччя, Європу, обмежували Доном, Волгою, західними схилами Уралу, річкою Урал і навіть річками Сибіру – Об’ю та Єнісеєм (1747 р., Й. Г. Гмелін, німецький географ). І XVIII ст. найпоширеніший варіант – лінія Уральського вододілу (рис. 2). З XIX ст. саме цю межову лінію маркують пам’ятні знаки. Уперше такого типу географічний знак «Європа–Азія» встановлено в 1837 р. на схилі г. Березова (413 м), тобто на найбільш високому місці Сибірського тракту. Нині таких знаків уже біля сотні. Переважно всі вони розміщені поблизу вододілу або на цій лінії [7].

Міжнародним географічним Союзом на XX Конгресі (Лондон, 1964) було запропоновано узгоджувати межі між Європою та Азією зі східною підшовою Уральських гір. Попри це, географічний енциклопедичний словник, дає дуже невизначну демаркацію: «Межа між Азією й Європою умовно проводиться по східному підніжжю (або по гребенях) Уралу, долинах річок Емба (або Урал), Кума, Манич (іноді – по осьовому вододілу Великого Кавказу), Каспійському, Азовському, Чорному та Мармуровому морях, протоках Босфор і Дарданелли» [ред. Трьошников, 1989, с. 15]. Двоваріантність потребувала свого вирішення. Але проведені три науково-практичних форуми в Єкатеринбурзі (2002 р.), учасниками яких були географи, історики, культурологи, краєзнавці, – проблему не врегулювали. Проте вони сприяли проведенню ландшафтно-історичних експедиційних досліджень «Урал – кордон Європи та Азії» співробітниками Російського Географічного Товариства (РГТ) у 2010 р. Їх наслідком є прив’язка кордону з орієнтуванням на чітко фіксовані візуально меридіональні орографічні структури, що мають вихід на південний край усієї гірської системи – Мугоджари та кряж Шошколаць (рис. 2).

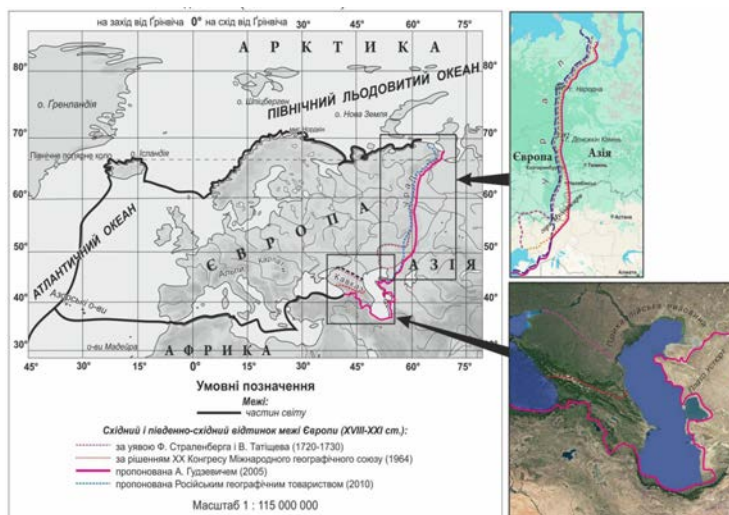

Рис. 2. Межа Європи, з варіантами на східному та південно-східному відтинках (XVIII–XXI ст.) [за 5; 20]

По-суті, здійснене з допомогою ландшафтного методу обґрунтування РГТ кордону загалом базується на уяві Ф. Страленберга та В. Татищева, відрізняючись відповідними уточненнями вододільної лінії від Північно-Льодовитого океану до Каспійського моря. Загалом можна погодитися з певними перевагами вододільного (басейнового) принципу у проведенні кордону між Європою та Азією в Уральських горах і далі в умовах Прикаспійської низовини та Кавказу: значний гіпсометричний рівень, атрактивність, практичність в облаштуванні межових знаків, здійсненні певних обчислень тощо. Проте нині цей принцип використано вибірково, – лише для Уралу – РГТ, для Уралу та Великого Кавказу географічною спільнотою передусім Західної Європи [29; 32]. Помітним є те, що межа на мапі Європи (2017 р.) від верхів'я р. Урал і до Каспію повністю узгоджена з державним кордоном Казахстану (рис. 3), чим порушує цілісність басейну р. Урал і не тільки.

Рис. 3. Фізична карта Європи [11]

Саме тому, на думку авторів цієї публікації, задля забезпечення цілісності фізико-географічних країн, межа на східному відтинку повинна пролягати по східній підшві Уральських гір, тобто по межі Уральської та Західносибірської фізико-географічних країн, східних околицях Мугоджар, північних відрогів плато Устюрт, узбережжю Каспію до Ленкоранської низовини, північно-східному підніжжю Талишських гір, між хребтами Малого Кавказу та Вірменського нагір'я до Чорного моря (детальний аналіз меж Європи цієї частини пропонується нижче). У результаті реалізації такого підходу до Європи включаються цілісні природничі утворення – Крим, Кавказ, Прикаспійська низовина, Каспій, Урал та відновлюється цілісність усіх природничо-географічних підрозділів субконтинентів рівня фізико-географічних країн, у т. ч. й у межах Азії.

Звідси, **східний та південно-східний відтинки кордону Європи** (від Карського моря до Чорного моря): водно-наземний – Байдарацька губа; суходільна – вздовж сх. відрогів Уралу та Мугоджар, північних відрогів плато Устюрт до Мангишлакської затоки; водно-наземна – по східному узбережжю Каспію на південь до 40 град. півн. широти. **Південно-східна межа:** суходільна – від затоки Сергія Кірова та Ленкоранської низовини, по річці Віляшчай до м. Мас-салла (Азербайджан), по відрогів Талишських гір, північніше г. Сарикамиш (1095 м), через м. Ігдир, Шекерлі, північніше Аварсіна (Іран) до гирла річки Акера (ліва притока Араксу). Вірменське нагір'я й Малий Кавказ розділяють долина р. Акера (від гирла до субширотного відрізка середньої частини течії) й озеро Севан на сході та широтні відрізки р. Чорох й її притоки Аджарісцкалі на заході. У центральній частині межа збігається з лінією гирло р. Раздан, південніше г. Тежлер, через Памбацький і Базумський хребти та між Джавахетським і Сомхетським хребтами до м. Бедіані. Звідти південніше Тріалетського хребта та через м. Ахалціхе до витoku р. Аджарісцкалі).

Традиційно-звичною є центральна частина південної межі, де її елементами виступають Босфор, Дарданелли, Гібралтар. Уточнена **південна межа (Чорне море – Гібралтар):** водно-наземна – вздовж північного узбережжя п-ва Мала Азія до затоки Босфор, Дарданелли (Чанаккале), по Егейському морю вздовж узбережжя п-ва Мала Азія (протоки Муселія, Мітіліні, Хіоська, Родоська), східніше о-ва Родос, південніше о. Крит, о. Гавдос, о. Мальта, вздовж північно-африканського узбережжя до Гібралтару.

Більш-менш чіткою уявляється межа Європи й на крайньому південному заході. Зважаючи на одноманітність водної поверхні, стосовно її рідкого агрегатного стану, ідентифікаторами меж можуть слугувати елементи океанічного дна, зокрема окремі підняття, підводні хребти. Звідси, **південно-західна (Гібралтар – Азорські острови):** підводно-водна межа опускається на північні околиці Північноафриканської котловини (ізобата 5000 м) й оконтурює з півдня Азорські острови (Гібралтар, банка Геттсберг – 24 м, , г. Агдтон, г. Торе, зх. відрогів підняття Мадейра-Торе, перешийок між Іберійською та Канарською улоговинами, Східноазорський розлом, г. Венера, ізобата 2000 м південніше Азорських о-вів, до зх. околиці о. Флоріш).

Примітно, що у цьому своєрідному «вузлі змикання» південної й західної межі Серединно-Атлантичний хребет представлений серією кулісно розташованих коротких хребтів із вершинами поблизу рівня океану – від 51 до 128 м. Рифтова долина у цій частині серединноокеанічного хребта відсутня, або ж погано виражена [10].

На заході Європи, в Атлантичному океані, чіткою межею є Серединноатлантичний хребет, точніше його північна гілка – Північноатлантичний хребет на відріжку від Азорських островів до Ісландії (вершина хребта Рейк'янес) включно. Підводно-водна західна межа (Азорські о-ви – о. Ісландія) пролягає західніше Азорських о-вів, о. Флоріш та зах. околиць Північноатлантичного хребта (хр. Рейк'янес), західніше о. Ісландія до північної її околиці.

Зрозуміло, що при реалізації такого підходу Атлантичний океан втрачає свою єдність і ділиться між окремими частинами світу (рис. 1), але він не втрачає від цього своєї цілісності, як і ландшафтна сфера чи континенти, які диференціюються на ландшафтні комплекси нижчих

рівнів. Перед материками, на відміну від океанів, такої дилеми немає, оскільки вони майже всюди зберігають свою органічну цілісність. Винятком є Євразія, яка зазнає поділу, але кожна її частина (Європа й Азія) натомість здобуває сумативну цілісність (властивість, визначену свого часу як органічна Г. Є. Гришанковим) [4], – коли частина цілого зберігає свою якісну визначеність, тобто – як частина світу. Загалом, виділення частин світу не означає відриву чи протиставлення іншим реальним географічним об'єктам (континенту чи океану), оскільки пізнання як частини цілого можливе тільки у тісному зв'язку за відношеннями та зв'язками об'єкту до всіх інших об'єктів, що впливають чи можуть впливати на його функціонування та розвиток і на тлі усєї оболонки Землі [17, с. 7].

На півночі природна межа узгоджується з береговою лінією континенту, простягаючись аж до Байдарацької губи, тим самим відмежовуючи Європу від Арктики. **Північна межа:** підводно-водна – вздовж Фареро-Ісландського підводного порогу, між Фарерськими та Шетландськими о-вами до м. Стад скандинавського узбережжя; водно-наземна – вздовж узбережжя Баренцового та Карського морів до Байдарацької губи, де вона, змикаючись зі східною остаточно формує відповідний контур Європи.

Що ж до обрання розмежовувачів, то на схемах природничо-географічного районування, основним критерієм якого є однорідність виділених таксонів, розмежування між ієрархічними підрозділами регіонального рівня (край, фізико-географічна область, зона) завжди представлені у вигляді ліній. Саме вони забезпечують виділення ландшафтних меж, «складних замкнених лінійних поверхонь, що відокремлюють якісно відмінні природні утворення якими є природні територіальні комплекси, та характеризуються власною внутрішньою структурою, функціонування якої не тільки залежить від властивостей взаємодіючих ландшафтних комплексів, але, які, у свою чергу, діють у напрямі стабілізації просторово-часової організації самих ландшафтних комплексів» [14, с. 251]. Подальші розробки граничних утворень й їх ролі в просторовій організації ландшафту на топологічному та хорологічному рівнях дали змогу Т. В. Бобрі виділити та обґрунтувати їх як «особливий тип геосистем». Згідно уяви цієї дослідниці, «геоекотон – це складна просторово-часова географічна система, що формується на контакті різних природних середовищ і структур (вода – суходіл; вода – лід; гори – рівнини; ліс – степ), природних або антропогенних геосистем різних ієрархічних рівнів, цілісність й якісна визначеність якої визначається інтенсивністю речовинно-енергетичних і геоінформаційних потоків між граничними геосистемами, які володіють відносно високими градієнтами властивостей і геопараметрів, внутрішньою неоднорідністю та функціональною зв'язністю елементів структури, серед яких зустрічаються специфічні, характерні тільки для геоекотона» [2, с. 36].

Аналіз фактичного матеріалу, присвяченого розвитку геоструктур і морфоструктур планети [13] дає підстави вважати, що розмежовувачами однаковою мірою можуть бути як межі-лінії, так і перехідні смуги (материкове підніжжя з акумулятивними шлейфами на базальтовій океанічній корі; перехідна зона – котловини окраїнних морів, острівні дуги та глибоководні жолоби; бордерленди). Проведення дослідницьких робіт в океанах планети підтверджує універсальність гранично-контактних динамічних структур, виражених морфологічними та тектонічними формами дна океанів [3] Цілком погоджуючись із таким підходом, ми визнаємо й те, що «встановлені межі базуються на ідеях й умовностях, і це явно включає карти» [32, с. 83], оскільки основна увага під час районування акцентується на проблемі ідентифікації й просторового відмежування регіонів [11, с. 21].

Практичні завдання з проведення таких меж при укладанні картосхеми «Конттури частин світу» виконувалися у певній послідовності:

- вивчення загальних ландшафтних умов геосвіту і вибір початкових даних (карт, космічних знімків тощо);
- аналіз просторового розташування морфоструктур вищих рангів, тобто морфоструктурного плану Землі загалом;

- вивчення карт, що відображають тектоніко-морфоструктурний устрій океанів і континентів;
- аналіз карт окремих геоструктурних елементів;
- вивчення геосередовищ на основі окремих його складників, картографічно більш вивчених; аналізу їх диференціації у рамках планетарної морфологічної структури;
- виявлення візуальних (глобальних і регіональних) природних меж, тобто перехідних смуг або ліній, до яких приурочена зміна природних умов різнорівневих утворень планети по батиметрії новітніх карт океанів, гіпсометричній карті, поперечних профілях;
- виділення провідних чинників, що визначають просторове положення конкретної межі на карті;
- оцінка достовірності результатів дослідження й висновки про можливість зміни положення межі.

Основою для виокремлення Європи та суміжних частин світу шляхом районування геосвіту, вибрана карта з відображенням планетарної системи зон рифтогенної активізації та взаємозв'язку кори континентального типу з корою океанічного типу. Тектонічна карта синтезувала наші уявлення про структуру тієї або іншої території (акваторії) й історії формування їх геоструктури. У більшості випадків в основі меж – глибинні розломи різного порядку, які передають характерним «жорстким» малюнком блокову будову багатьох із них та одночасно служать межами планетарних морфоструктур і частин геосвіту. Вони пов'язані з розривами в мантії, що проникають на сотні кілометрів в її тіло та виражені у рельєфі серединно-океанічними хребтами та глибоководними жолобами. Такий підхід дає змогу візуально споглядати усю земну поверхню ззовні (видимі форми структури рельєфу та наділені буквеними умовними позначеннями частини світу), та до певних глибин Землі (для уявлення про будову планетарних частин і форм рельєфу, обумовленого структурами земної кори та мантії, тобто морфоструктурами). Ці елементи (жолоби, рифти тощо) нанесені вибірково. Знайшли відображення лише ті, які узгоджуються з межами частин геосвіту. В окремих випадках (наприклад, Арктика) помітне співпадіння межі з контурами материкового узбережжя Євразії та Північної Америки.

Аналіз просторового морфоструктурного устрою планети засвідчив, що межами частин світу є своєрідні просторові смуги із власними системоутворюючими зв'язками, носіями перехідного (парадинамічного, екотонного) характеру між декількома просторово-територіальними утвореннями. Прикордонний простір у більшості випадків є частиною літолого-відновної зони планети й виконує бар'єрно-контактні функції одночасно для декількох суміжних територій. Ландшафтними межами є еволюційно зумовлені геоекотони планетарного та регіонального рівнів: орографічні геоекотони серединно-океанічних рифтогенних хребтів і глибоководних жолобів, водно-наземні геоекотони морського та океанічного узбережжя, орографічні геоекотони підшв гірських систем.

Специфіка відображення цих меж на карті пов'язана з абстрагуванням, необхідністю усереднювання, парадинамізмом, нечіткістю перехідних меж, «різанням» планетарних форм – океану (Європа, Азія, Америка, Австралія). У зв'язку з цим при проведенні конкретних лінійних меж нами допускаються відхилення в параметрах перехідних смуг. На подібність результатів вказують й інші дослідники. Так, Г. І. Козаченко відзначає: «Будь-яка схема районування являє собою картографічну модель, у якій характеристики ядер екстрапольовані далеко за свої межі, тоді як межі перехідних процесів штучно звужені до лінійних розмірів» [11, с. 22].

Особливість підходу полягає в аналізі й просторовій фіксації на допоміжних картах меж, різних за характером вираженості та ступенем складності. За основу їх проведення прийнята або конкретна лінія (Урал – Кавказ – Чорне море, узбережжя Північного Льодовитого океану), або лінія, отримана як усереднена з декількох ліній (серединно-океанічні хребти, глибоководні жолоби). Положення усередненої лінії на карті визначалося із врахуванням окремих чинників,

що впливають на просторове положення межі, шляхом аналізу даних батиметрії із залученням екстраполяції (об'єднання замкнених ізобат у напрямку хребта), візуальних оцінок і розрахункових математичних методів. Лінія-межа накладалася на фізико-географічну основу й подекуди спонукала до втрати океанічної єдності. У результаті окремі частини світу включають аквальні ділянки одного (Європа, Азія) й навіть двох океанів (Америка, Африка, Австралія). Виняток – Океанія, Арктика та Антарктика, межі яких майже повністю (Арктика на усі 100%) узгоджені з океанами. Проте, у будь-якому випадку, океани аж ніяк не втрачають своєї єдності, як не втрачають їх географічні пояси чи природні смуги, відрізки яких включаються до певних фізико-географічних країн. Їхні сутнісні особливості як певних цілісностей розкриваються у відповідних характеристиках при аналізі підрозділів частин світу чи планети.

При встановленні межування Європи з іншими частинами світу автори виходять із ландшафтно-генетичного принципу, тобто із врахування того, що в основі генезису ландшафтних меж можуть перебувати природні процеси просторової диференціації геокомпонентів чи їх різних сполучень [2]. У результаті за роллю ландшафтно-генетичної основи та функціональної ознаки у формуванні ландшафтних меж виділено такі їхні види: літолого-тектонічні (конвергентні, дивергентні, трансформні), тектоніко-морфологічні, водно-демаркаційні, узбережні, водно-контактні (рис. 1). За своєю сутністю лінія на карті характеризує форму просторового вираження межі й є якісною величиною та одним із критеріїв якісного визначення досліджуваної території [11]. У більшості випадків, для виділених частин світу вони узгоджуються з сейсмічними поясами, що є межами для літосферних плит і зонами диференціації речовини та енергії. Для Європи такою є південна та західна межа її простягання.

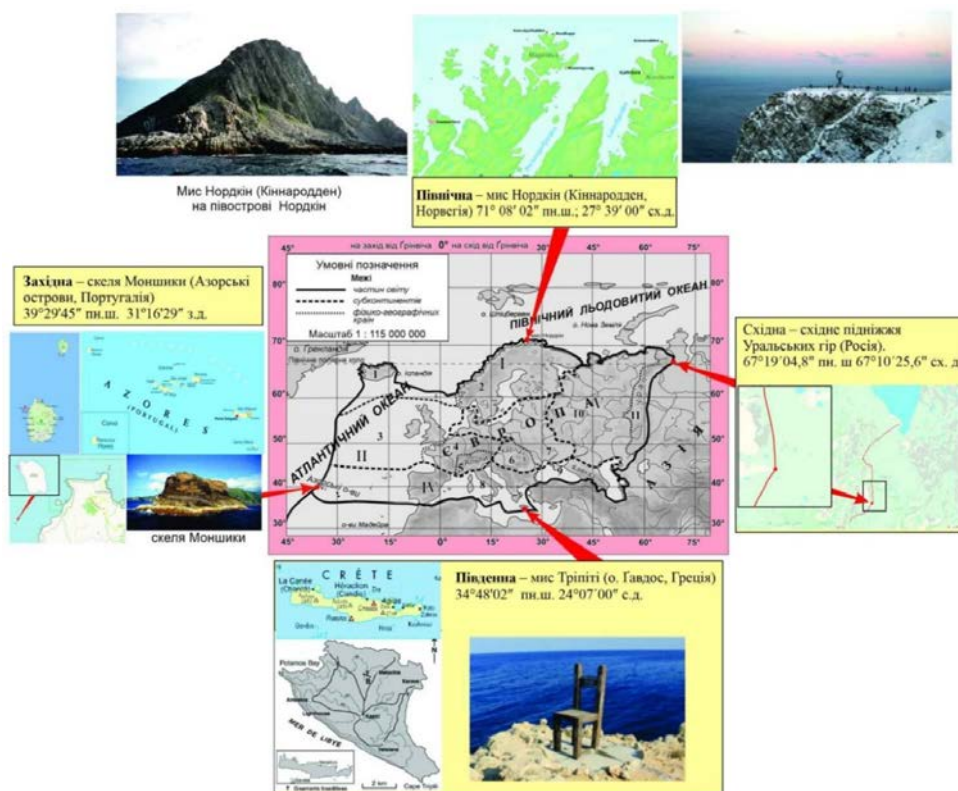

Рис. 4. Європа: Крайні точки та фізико-географічне районування [5] ЄВРОПА: I – Північна Європа: 1 – Фенноскандія, 2 – Фареро-Ісландія; II – Західна Європа: 3 – Британські острови, 4 – Герцинська Європа, 5 – Альпо-Падонія; III – Середня Європа: 6 – Карпато-Дунавія, 7 – Середньоевропейська рівнина; IV – Південна Європа: 8 – Азоро-Іберія та Європейське Середноземномор'я, 9 – Кримо-Кавказ; V – Східна Європа: 10 – Східноєвропейська рівнина, 11 – Урал

За необхідності виділення складових підрозділів частини світу (континент, субконтинент, фізико-географічна країна) величезне значення має позиційний принцип. Він передбачає єдність просторового положення, яке є визначальним чинником формування рис природничої цілісності в межах конкретно виділеної території. «Позиційна редукція припускає можливість і необхідність зведення властивостей об'єктів до похідних від їх географічного положення й виведення властивостей об'єктів і місць з їх географічного положення» [7, с. 151]. Саме тому при визначенні назв історико-географічних регіонів певна роль відводиться й задекларованим науковцями географічним центрам материків і частин світу, особливо при визначенні назви таксону такого (регіонального) рівня. Географічні сталі, якими є географічні центри, є невід'ємним складником уявлення про географічне положення території. На жаль, у Європі питання стосовно місця розташування географічного символу залишається відкритим, хоч розрахунки щодо його місця уже проведені й результати оприлюднені. Варіанти: 1) Моондзунський архіпелаг у Балтійському морі, на південний захід від естонського острова Хіумаа – 59° 09' пн. ш. і 21° 23' сх. д. (Львівський університет, Я. О. Кудлик, 1994); 2) в акваторії озера Шо, за 50 км на південний захід від м. Полоцька – 55°10' пн.ш. і 28° 15' сх.д. («Білкосмоаерогеодезія», початок ХХІ ст.); 3) с. Пурнушкес за 25 км на північ від Вільнюса – 54°54' пн. ш. 25° 19' сх. д. (географи Франції, початок ХХІ ст.). Цікаво, що усі розрахунки зводилися до сумування площ суходолу (материкового та острівного). Поза увагою – акваторіально-суходільна цілісність. Крайні точки, й навіть таке, приблизне, бачення центру Європи уможливило виділення п'яти субконтинентів (рис. 2, 4). Як відомо, «субконтинент – складне, відносно цілісне утворення частини світу, виділене на основі спільності просторового положення, геоструктурно-геоморфологічної та ландшафтної подібності» [28, с. 152]. Їхні назви віддзеркалюють наявне просторове положення стосовно географічного центру.

Висновки. Виокремлення Європи, як частини світу, є реалізацією потреби поділу денної поверхні планети на окремі розмірності, усвідомленою ще з античності. Варто відзначити, що окрім демонстрування, по-суті, практичного досвіду людства у плані осмислення життєвого простору, яке переросло у поняття сутнісного (мислеобраз – європейці), Європа, – це ще й уособлення позиціонування територіально-акваторіального індивідуального спектру ландшафтних комплексів у планетарній системі. Тобто це своєрідний ієрархічний рівень сприйняття геопростору й у якості поняття частини світу Європа представлена як:

1) частина геосвіту та геосередовища (історико-географічна геосистема; складна територіально-акваторіальна система), що характеризується просторовою упорядкованістю або просторовою організованістю не лише материкового суходолу та острівних ділянок, а й водних просторів;

2) ідентифікатор конкретної територіально-акваторіальної розмірності у масштабі планети. Виражається у сприйнятті простору людством та забезпечує ідентифікацію населення планети;

3) «образ» території, який формується як певна геометрична форма та цивілізаційно-культурологічне надбання;

4) структурно-функціональний каркас у виокремленні цілісних різнорівневих регіональних утворень.

Наслідком усвідомлення Європи, як цілісної окремоті планети у встановлених межах, є:

– розширення та конкретизація уявлень про просторову неоднорідність поверхні Землі як планетарного, так і регіонального рівнів;

– створення образних уявлень про природу та її ресурси, можливості та особливості природокористування, цивілізаційну й етнокультурну своєрідність населення (європейці);

– забезпечення простоти, наочності, інформативності та зрозумілості, незалежно від поставлених завдань практики й картографічної грамотності;

– інтегрованість усіх гілок наукового та побутового Знання;

– адаптованість міжнародної статистичної звітності до чітко виражених просторово-територіальних утворень тощо.

Дуже важливо, що результати аналізу уможливають єдність підходів (географів, геологів, культурологів, політиків тощо) в означенні макрорегіону (частина геосвіту, історико-географічний регіон) і сприйняттю інших просторово-територіальних окремоностей (елементів, підрозділів) планетарного та регіонального рівнів.

З темою порушеного питання ідентифікації Європи пов'язані виклики на регіональному рівні, зокрема щодо узгодження таксонів планетарного й регіонального підпорядкування, визначення геопросторового положення регіонів, країн. А невирішеність проблеми ускладнює визначення, у повному об'ємі, різних видів географічного положення України й особливо природно-географічного та геополітичного. Характеристика ж останнього вже тепер передбачає пізнання таких рівнів: регіонально-субконтинентального, континентального, міжконтинентального, світового. Тим паче, що для географії, яка нині перебуває на передньому краї світових та європейських викликів, – «регіоналізація (районування) – обов'язкова складова у дослідженнях природних, соціально-економічних, соціоприродних та природно-господарських геокомплексів і геосистем... і виступає як головна цільова настанова вивчення світового господарства, геоekonomіки та геополітики, країнознавства» [18, с. 6–7].

На сьогодні переважна більшість джерел визначають Україну як державу у Східній Європі, рідше у Центрально-Східній. На нашу думку, яка ґрунтується на результатах здійсненого фізико-географічного районування Європи, Україна, – переважно знаходиться в межах Середньої Європи, але також репрезентує свою присутність у Східній та Південній Європі. Ця тема, як і визначення географічного центру Європи, уже потребує широкого обговорення й відповідної сертифікації у рамках практично-теоретичних географічних досліджень.

Новизна дослідження. Проведено дослідження сучасного стану питання розмежування частин світу на основі узагальнення й систематизування досвіду проведення меж Європи, як своєрідного територіально-акваторіального простору Землі. Виявлено проблеми маркування меж Європи та внесено свої пропозиції щодо їх вирішення через висвітлення методологічних підходів із відповідним обґрунтуванням. Забезпечено картографічне відображення меж Європи в контексті реалізації системного підходу у набутті частиною світу рамковості (певної геометричної форми) та субстратності (історично успадкованої цивілізаційно-культурної спадщини). На основі здійсненого поділу й межування денної поверхні навколишнього середовища планети, вперше, виявлені, а на ділянках Кавказу та Уралу, уточнені, та нанесені межі Європи. Отриманий своєрідний цілісний територіально-акваторіальний простір Землі, що характеризується просторовою упорядкованістю або просторовою організованістю не лише материкового суходолу та острівних ділянок, а й водних просторів і водночас є своєрідним ієрархічним рівнем сприйняття геопростору, частиною геосвіту та геосередовища. Звертається увага на нові можливості Європи з появою чітких меж як: ідентифікатора конкретної територіально-акваторіальної розмірності у масштабі планети; «образу» території, який формується як певна геометрична форма та цивілізаційно-культурологічне надбання; структурно-функціональний каркас у виокремленні цілісних різнорівневих регіональних утворень (континент, субконтинент). Ідентифікація Європи сприяє розширенню та конкретизації уявлень про просторову неоднорідність поверхні Землі як планетарного, так і регіонального рівнів, інтегруванню усіх гілок наукового та побутового знання, а також уможливорює єдність підходів (географів, геологів, культурологів, політиків тощо) в означенні макрорегіону (частини геосвіту, історико-географічного регіону) та його подальшого районування.

Список використаних джерел:

1. Блій Г. де, Муллер П., Шаблій О. Географія. Світи, регіони, концепти = Geography. Realms, Regions, and Concepts ; [пер. з англ.: Д. Олесневич та ін.]. Київ : Либідь, 2004. 738 с.
2. Бобра Т.В. Проблема вивчення геоекотонів та екотонізації геопростору у сучасній географії. *Вчені записки ТНУ. Географія*. 2004. Т. 17 (56), № 3. С. 35–43.

3. Гордієнко В.В., Гордієнко Л.Я. Мантійні гравітаційні аномалії регіонів Євразії, Північної Америки та Атлантики. *Геологія і корисні копалини Світового океану*. 2023. Т.19, № 2 (72). С. 49–62. DOI: <https://doi.org/10.15407/gpimo2023.02.049>
4. Гришанков Г.С. Вступ у фізичну географію: предмет та метод. Київ : Тов-во «Знання», 2001. 249 с.
5. Гудзевич А.В. Регіональна фізична географія (Європа та Азія). Вінниця : Вінндрук, 2005. 464 с.
6. Гудзевич А.В. Проблеми історизму в природно-географічному поділі світу. *Історична географія: початок ХХІ століття*. Вінниця : ПП «Вид-во «Теза», 2007. С. 137–141.
7. Гудзевич А.В. Просторово-часова організація сучасних ландшафтів: теорія і практика. Вінниця : Віндрук, 2012. 432 с.
8. Гудзевич А.В. Частина світу: проблема визначення та використання. *Проблеми безперервної географічної освіти і картографії*. Харків : ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2014. Вип. 20. С. 28–32.
9. Гудзевич А.В. До питання загальноприйнятих понять у географії. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія : Географія*. 2016. Вип. 28. № 1–2. С. 103–113.
10. Жирнов А.М. Морфоструктура дна Атлантики та Серединно-Атлантичного хребта. *Геологія і корисні копалини Світового океану*. 2019. Т. 15, № 1 (55). С. 47–62. URL: <https://doi.org/10.15407/gpimo2019.01.047> (дата звернення: 12.05.2024).
11. Козаченко Г.І. Методологічні засади дослідження географічних меж та їх відображення на картах. *Вісник геодезії та картографії*. 2008. № 6 (57). С. 17–24.
12. Мольчак Я.О., Ільїн Л.В. Загальне землезнавство: навч. посіб. Луцьк : Вид-во Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки «Вежа», 1997. 232 с.
13. Павловська Т.С., Ковальчук І.П. Геоморфологія : навч. посіб. для студентів закладів вищої освіти. Луцьк : Вежа-Друк, 2022. 348 с.
14. Петлін К.В. Структура і просторове функціонування ландшафтних меж. *Гідрологія, гідрохімія і гідроекологія*. 2002. Т. 4. С. 250–252.
15. Савчук І.Г. Словник суспільної географії. URL: <https://geohub.org.ua/geography> (дата звернення: 28.04.2024).
16. Стародубов А. Реальні кордони уявного континенту (про східну межу Європи). 2021. URL: <https://site.ua/andriy.starodub/realni-kordoni-uyavnogo-kontinentu-pro-sxidnu-mezu-jevropi-i083gjjg> (дата звернення: 22.04.2024).
17. Топчієв О.Г. Новий погляд на географію: географічні імперативи. *Український географічний журнал*. 2022. № 3. С. 3–10. DOI: <https://doi.org/10.15407/ugz2022.03.003>.
18. Топчієв О.Г., Мальчикова Д.С., Яворська В.В. Регіоналістика: географічні основи регіонального розвитку і регіональної політики. Херсон : Олді-Плюс, 2015. 372 с.
19. Anděl J., Bláha J., Vičík I. The typology of the world's macro-regions. *Rev. Roum. Géogr. / Rom. Journ. Geogr.* 2021. Vol. 65. № 2. S. 187–201.
20. Baerwald T.J. Prospects for Geography as an Interdisciplinary Discipline. *Annals of the American Association of Geographers*. 2010. Vol. 100. Is. 3. P. 493–501.
21. Bassin M. Russia Between Europe and Asia: The Ideological Construction of Geographical Space. *Slavic Review*. 1991. Vol. 50. Is. 1. P. 5–7.
22. Bassin M., Laruelle M., Glebov S. Between Europe and Asia: The Origins, Theories, and Legacies of Russian Eurasianism. *University of Pittsburgh Press*. 2015. 288 p. DOI: <https://doi.org/10.2307/j.ctt15nmjch>.
23. Blakey J. The politics of scale through Rancière. *Progress in Human Geography*. 2021. 45 (4). P. 623–640. DOI: <https://doi.org/10.1177/0309132520944487>.
24. Dadson S.J. Geomorphology and Earth system science. Geological Society. London, Memoirs. P. 99–108. DOI: <https://doi.org/10.1144/M58-2021-9>
25. De Miguel R. Europe in a global context: Eurogeo and the role of geography and european geographers. *European Journal of Geography*. 2019. Vol. 10. Is. 4. P. 160–176.
26. Ferretti F. History and philosophy of geography I: Decolonising the discipline, diversifying archives and historicising radicalism. *Progress in Human Geography*. 2020. Vol. 44. Is. 6. P. 1161–1171. DOI: [10.1177/0309132519893442](https://doi.org/10.1177/0309132519893442).
27. Kahn S., Richard Y. Unthought and unrepresentable? The European territorial paradox. *European Journal of Geography*. 2020. Vol. 11. Is. 1. P. 124–139. DOI: <https://doi.org/10.48088/ejg.s.kah.11.1.124.139>.

28. Niemets K.A., Sehida K. Yu., Niemets L.M., Kravchenko K. O., Kobylin P.V., Telebienieva Ie. Yu, Kluchko L. V. Methodology of human-geographical researches: contemporary approaches and methods. *Visnyk of V.N. Karazin Kharkiv National University. Series "Geology. Geography. Ecology"*. 2022. № 56. P. 143–158. DOI: <https://doi.org/10.26565/2410-7360-2022-56-10>.
29. Physical map Europe. URL: <https://www.mapsofworld.com/physical-map/europe.htm> (дата звернення: 23.04.2024).
30. Sheppard E. Geography and modern situation. *Environment and planning*. 2022. F, 1 (1). P. 14–25. DOI: <https://doi.org/10.1177/26349825221082164>
31. The dictionary of physical geography / ed. by David S.G. Thomas. Fourth Edition. Hoboken, NJ : John Wiley & Sons Inc., 2016. 614 p.
32. The world factbook (archive for 2023) World map. URL: <https://www.cia.gov/the-world-factbook/about/archives/2023/countries/world/map> (дата звернення: 13.05.2024).
33. Vis B.N. Understanding by the Lines We Map: Material Boundaries and the Social Interpretation of Archaeological Built Space. Digital Geoarchaeology. *Natural Science in Archaeology book series (Archaeology) Springer, Cham*. 2018. P. 81–105. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-319-25316-9_6.
34. Wang N., Cheng W., Wang B., Liu Q., Zhou Ch. Geomorphological regionalization theory system and division methodology of China/ N. Wang,. *Journal of Geographical Sciences*. 2020. Is. 30 (2). P. 212–232. DOI: <https://doi.org/10.1007/s11442-020-1724-9>
35. World Geographical Encyclopedia. Vol. 4 (Europe) / ed. by Sybil P. Parker. New York : McGraw-Hill, 1995. 350 p.

References:

1. Bliy, G. de, Muller, P., & Shabliy, O. (2004). Geography. Worlds, regions, concepts = Geography. Realms, Regions, and Concepts ; [trans. from English: D. Olesnevich and others]. Kyiv: Lybid, 738 [in Ukrainian]
2. Bobra, T.V. (2004). The problem of studying geocotones and ecotonization of geospace in modern geography *Scientific notes of TNU. Geography*, 17(56), 3, 35–43 [in Ukrainian].
3. Gordienko, V.V., & Gordienko, L.Ya. (2023). Mantle gravity anomalies of Eurasia, North America and Atlantic regions. *Geology and minerals of the World Ocean*, 19, 2 (72), 49–62. <https://doi.org/10.15407/gpimo2023.02.049> [in Ukrainian].
4. Gryshankov, G.E. (2001). Introduction to physical geography: subject and method. Kyiv: "Knowledge" Co., Ltd., 249 [in Ukrainian].
5. Hudzevych, A.V. (2005). Regional physical geography (Europe and Asia). Vinnytsia: Vinndruk, 464 [in Ukrainian].
6. Hudzevych, A.V. (2007). Problems of historicism in the natural-geographical division of the world. *Historical geography: the beginning of the XXI century*. Vinnytsia: Teza Publishing House, 137–141 [in Ukrainian].
7. Hudzevych, A.V. (2012). Spatio-temporal organization of modern landscapes: theory and practice. Vinnytsia: Vindruk, 432 [in Ukrainian].
8. Hudzevych, A.V. (2014). Part of the world: the problem of definition and use. *Problems of continuing geographical education and cartography*, 20, 28–32 [in Ukrainian].
9. Hudzevych, A.V. (2016). To the issue of generally accepted concepts in geography. *Scientific notes of Vinnytsia State Pedagogical University named after Mykhailo Kotsiubynskyi. Series: Geography*, 28(1–2), 103–113 [in Ukrainian].
10. Zhirnov, A.M. (2019). Morphostructure of the Atlantic floor and the Mid-Atlantic Ridge. *Geology and minerals of the World Ocean*, 15(1), 47–62. <https://doi.org/10.15407/gpimo2019.01.047> [in Ukrainian].
11. Kozachenko, G.I. (2008). Methodological principles of the study of geographical boundaries and their display on maps. *Herald of geodesy and cartography*, 6(57), 17–24 [in Ukrainian].
12. Molchak, Y.O., & Ilyin, L.V. (1997). General earth science: a study guide. Lutsk: Lesya Ukrainka Volyn State University, 232 [in Ukrainian].
13. Pavlovska, T.S., & Kovalchuk, I.P. (2022). Geomorphology: a study guide for students of higher education institutions. Lutsk: Vezha-Druk, 348 [in Ukrainian].
14. Petlin, K.V. (2002). The structure and spatial functioning of landscape boundaries. *Hydrology, hydrochemistry and hydroecology*, 4, 250–252 [in Ukrainian].

15. Savchuk, I.G. (2020). Dictionary of social geography. Retrieved 28.04.2024 from <https://geohub.org.ua/geography/> [in Ukrainian]
16. Starodubov, A. (2021). The real borders of the imaginary continent (about the eastern border of Europe). Retrieved 22.04.2024 from <https://site.ua/andriy.starodub/realni-kordoni-uyavnogo-kontinentu-pro-sxidnu-mezu-jevropi-i083gjj> [in Ukrainian].
17. Topchiev, O.G. (2022). A new look at geography: geographical imperatives. *Ukrainian Geographical Journal*, 3, 3–10 [in Ukrainian].
18. Topchiev, O.G., Malchikova, D.S., & Yavorska, V.V. (2015). Regionalism: geographical foundations of regional development and regional policy. Kherson: Oldi-Plus, 372 [in Ukrainian].
19. Anděl, J, Bláha, J., & Bičík, I. (2021). The typology of the world's macro-regions. *Rev. Roum. Géogr. Rom. Journ. Geogr.*, 65(2), 187–201 [in Czech].
20. Baerwald, T.J. (2010). Prospects for Geography as an Interdisciplinary Discipline. *Annals of the American Association of Geographers*, 100(3), 493–501.
21. Bassin, M. (1991). Russia Between Europe and Asia: The Ideological Construction of Geographical Space. *Slavic Review*, 50(1), 5–7.
22. Bassin, M., Laruelle, M., & Glebov, S. (2015). Between Europe and Asia: The Origins, Theories, and Legacies of Russian Eurasianism. *University of Pittsburgh Press*, 288. <https://doi.org/10.2307/j.ctt15nmjch>.
23. Blakey, J. (2021). The politics of scale through Rancière. *Progress in Human Geography*, 45(4), 623–640. <https://doi.org/10.1177/0309132520944487>.
24. Dadson, S.J. (2022). Geomorphology and Earth system science. Geological Society, London, Memoirs, 99–108. <https://doi.org/10.1144/M58-2021-9>.
25. De Miguel, R. (2019). Europe in a global context: Eurogeo and the role of geography and european geographers. *European Journal of Geography*, 10(4), 160–176.
26. Ferretti, F. (2020). History and philosophy of geography I: *Decolonising the discipline, diversifying archives and historicising radicalism*. *Progress in Human Geography*, 44(6), 1161–1171. [10.1177/0309132519893442](https://doi.org/10.1177/0309132519893442).
27. Kahn, S., & Richard, Y. (2020). Unthought and unrepresentable? The European territorial paradox. *European Journal of Geography*, 11(1), 124–139. <https://doi.org/10.48088/ejg.s.kah.11.1.124.139>.
28. Niemets, K.A., Sehida, K. Yu., Niemets, L. M. et al. (2022). Methodology of human-geographical researches: contemporary approaches and methods. *Visnyk of V.N. Karazin Kharkiv National University, series "Geology. Geography. Ecology"*, 56, 143–158. <https://doi.org/10.26565/2410-7360-2022-56-10> [in Ukrainian].
29. Physical map Europe. (2023). Retrieved 23.04.2024 from <https://www.mapsofworld.com/physical-map/europe.htm>
30. Sheppard, E. (2022). Geography and modern situation. *Environment and planning, F*, 1(1), 14–25. <https://doi.org/10.1177/26349825221082164>.
31. Thomas, D. (2016). The dictionary of physical geography. Fourth Edition. Hoboken, NJ: John Wiley & Sons Inc, 614.
32. The world factbook (archive for 2023) World map. Retrieved 13.05.2024 from <https://www.cia.gov/the-world-factbook/about/archives/2023/countries/world/map>
33. Vis, B.N. (2018). Understanding by the Lines We Map: Material Boundaries and the Social Interpretation of Archaeological Built Space. Digital Geoarchaeology. *Natural Science in Archaeology book series (Archaeology)*. Springer, Cham, 81–105. https://doi.org/10.1007/978-3-319-25316-9_6.
34. Wang N., Cheng, W., Wang, B., Liu, Q., & Zhou, Ch. (2020). Geomorphological regionalization theory system and division methodology of China. *Journal of Geographical Sciences*, 30(2), 212–232. <https://doi.org/10.1007/s11442-020-1724-9>.
35. Parker, S. (1995). World Geographical Encyclopedia. Vol. 4 (Europe). New York: McGraw-Hill, 350.

Стаття надійшла до редколегії
18.06.2024 р.